

بررسی تطبیقی مبانی فلسفی ابن سینا و ملاصدرا در ارتباط با تکامل برزخی بر اساس متون دینی*

امینه احمدی، دانشجوی دکتری الهیات، فلسفه و کلام اسلامی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
سیدصدرالدین طاهری**، استاد فلسفه، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

در منابع دینی بنا بر منطق وحی، تکامل و ترقی نفس در عالم برزخ مطلبی قطعی و تردیدناپذیر است. اما کیفیت تکامل برزخی و تعارضات احتمالی آن با برزخی مبانی و قواعد فلسفی، از جمله مسبوقیت هرگونه تکامل به استعداد و حرکت و اختصاص استعداد و حرکت به ماده، ایجاب میکند تکامل برزخی تنها از راه شرع میسر باشد و فیلسوف نتواند امکان تکامل برزخی نفس را بر اساس مبانی عقلی اثبات کند.

در این نوشتار ابتدا شواهد نقلی تکامل برزخی بر اساس متون دینی بررسی میشود و سپس این امکان با توجه به مبانی دو فیلسوف بزرگ اسلامی - ابن سینا و ملاصدرا - مورد بررسی و تحقیق قرار میگیرد و ضمن مقایسه میان این دو فیلسوف بزرگ، به اثبات میرسد که بر اساس مبانی هردوی ایشان در باب حرکت، تکامل برزخی غیرممکن است، اما طبق نظر ملاصدرا در مورد مجرد مثالی نفس و اعتقاد وی به بدن مثالی اخروی، زمینه مناسبتری برای تکامل نفس بعد از مرگ تن فراهم میباشد ولی در حد کفایت نیست.

کلیدواژگان

ماهیت نفس

تکامل برزخی

تکامل اخروی

قوه و فعل

ابن سینا

حرکت

تجرد مثالی

ملاصدرا

مقدمه

تکامل برزخی، بر اساس آیات قرآن و روایات معصومان (علیهم السلام) قابل اثبات است، ولی چنین مینماید که فلسفه نمیتواند از این جهت راهگشا باشد. از جمله دلایل گرایش به این عقیده، این است که شواهدی در آثار فیلسوفان یافت میشود که با تکامل برزخی سازگاری ندارد؛ از جمله اینکه حرکت بنا بر نظر فیلسوفان، مشروط به استعداد ماده و خروج تدریجی از قوه به فعل است که در شرایط فقدان بدن مادی در برزخ سازگاری ندارد. همچنین اختلاف آراء ایشان در باب ماهیت نفس و آنچه بعد از مرگ تن از انسان باقی میماند، در این زمینه مؤثر است. در این نوشتار پس از ملاحظه شواهد نقلی، به بررسی تطبیقی حدود سازگاری یا ناسازگاری مبانی دو فیلسوف بزرگ

*. این مقاله برگرفته از رساله دکتری است.

(نویسنده مسئول) Email: ss_tahery@yahoo.com**

تاریخ تأیید: ۹۷/۱/۲۰

تاریخ دریافت: ۹۶/۱۱/۱۱